

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 31 (2008)

Αφιέρωμα: Εκλογές 2007

Ο πολιτικός ανταγωνισμός 1996-2007

Θόδωρος Χατζηπαντελής

doi: [10.12681/hpsa.14443](https://doi.org/10.12681/hpsa.14443)

Copyright © 2017, Θόδωρος Χατζηπαντελής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χατζηπαντελής Θ. (2017). Ο πολιτικός ανταγωνισμός 1996-2007. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, 49-65. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14443>

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ: 1996-2007

Θόδωρος Χατζηπαντελής*

Στην εργασία αυτή περιγράφονται οι άξονες πολιτικού ανταγωνισμού στις βουλευτικές εκλογές του 1996, του 2000, του 2004 και του 2007. Με τη μέθοδο της ανάλυσης αντι-στοιχείων αναλύονται τα αποτελέσματα σε επίπεδο εκλογικής περιφέρειας για το σύνολο της χώρας. Η ανάλυση δείχνει ότι ο κύριος άξονας ανταγωνισμού για τις εκλογές του 2004 και του 2007 ήταν ο άξονας «μικρών-μεγάλων» κομμάτων σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, του 1996 και του 2000, οπότε ο κύριος άξονας αντιπαράθεσης ήταν ο άξονας «Αριστεράς-Δεξιάς». Το συμπέρασμα αυτό συνδέεται με τη θεματική αντιπαράθεση των κομμάτων στις πρόσφατες βουλευτικές εκλογές. Δίνονται επιπλέον και αποτελέσματα που αφορούν τη θέση των εκλογικών περιφερειών σε σχέση με τους άξονες αντιπαράθεσης για τις πρόσφατες βουλευτικές εκλογές του 2007.

---

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ. ΤΙ ΑΡΑΓΕ ΕΓΙΝΕ;

Μετά τις εκλογές του 1993 που χαρακτηρίστηκαν από την επιστροφή του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία μετά την προκήρυξη πρόωρων εκλογών από τη Ν.Δ., σε κάθε εκλογική αναμέτρηση επανέρχεται στη δημόσια συζήτηση το ερώτημα αν έχει κλείσει ο μεταβατικός κύκλος που άνοιξε μετά τη Μεταπολίτευση του 1974. Ωστόσο, ο κύκλος αυτός δεν φαίνεται να κλείνει με τις εκλογές της 16/9/2007.¹ Η συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων των εκλογών δείχνει ότι διατηρείται το βάρος της ισορροπίας στο ισχύον διπολικό σύστη-

* Ο Θόδωρος Χατζηπαντελής είναι Καθηγητής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης.

1. Η παρατήρηση αυτή δεν πρέπει να αναγνωστεί σε συνδυασμό με ό,τι ακολούθησε, ιδιαιτέρως όσον αφορά τις εξελίξεις στο ΠΑΣΟΚ με την εκλογή προέδρου του κόμματος στις 11/11/2007 και στην εκλογή του Α. Τσίπρα στον ΣΥΝ. Οι δημοσκοπήσεις της περιόδου μετά την 11η Νοεμβρίου 2007 δείχνουν ένα κομματικό τοπίο υπό αμφισβήτηση. Η εξέλιξη του φαινομένου αυτού θα αποτυπωθεί στις ερχόμενες εκλογές (ευρωπαϊκές του 2009, δημοτικές και νομαρχιακές του 2010).

μα Δεξιάς-Αριστεράς προς τον πόλο της Αριστεράς (51,3% το 2007 από 51,5% το 2004) σε σχέση με τον πόλο της Δεξιάς (47,4% από 47,6%). Στο εσωτερικό κάθε πόλου, όμως, η ισορροπία αυτή αλλάζει.²

Στον πόλο της Δεξιάς, η ισορροπία γίνεται 41,8 (Ν.Δ.) προς 4,6 (3,8 ΛΑΟΣ και 0,8 Δημοκρατική Αναγέννηση) από 45,4 (Ν.Δ.) προς 2,2 (ΛΑΟΣ) και στον πόλο της Αριστεράς γίνεται 38,1 (ΠΑΣΟΚ) προς 13,2 (ΣΥΡΙΖΑ & ΚΚΕ) από 40,5 (ΠΑΣΟΚ) προς 11,0 (ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ, ΔΗΚΚΙ). Αυτή η παρατήρηση έχει ιδιαίτερη αξία προκειμένου να καταστεί κατανοητό ότι με τις εκλογές διατηρήθηκε η υπάρχουσα σχέση μεταξύ Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ με σχετικά ισορροπη ανακατανομή των δυνάμεων εσωτερικά σε κάθε πόλο.

Η συγκριτική παρατήρηση των αποτελεσμάτων μπορεί να οδηγήσει στην παραδοχή ότι η μείωση κατά 3,6% της Ν.Δ. οδήγησε σε αύξηση κατά 1,6% του ΛΑΟΣ, σε μετακίνηση κατά 0,8% προς τη Δημοκρατική Αναγέννηση και άλλες κατευθύνσεις. Αντίστοιχα, η μείωση κατά 2,4% του ΠΑΣΟΚ μπορεί να αναγνωστεί ως μετακίνηση προς ΚΚΕ και ΣΥΡΙΖΑ που φαίνονται να απορροφούν και το ΔΗΚΚΙ. Αυτό δεν αρκεί για να περιγραφούν οι μετακινήσεις μεταξύ κομμάτων σε διαδοχικές βουλευτικές εκλογές. Μια εκτίμηση μπορεί να προκύψει από τις δημοσκοπήσεις εξόδου των εκλογών όπου εκτιμάται η συσπείρωση της Ν.Δ. σε 86%, του ΠΑΣΟΚ σε 87% και του ΣΥΡΙΖΑ σε 65%.³ Για τη δημιουργία του πίνακα μετακινήσεων (Πίνακας 1) μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη μέθοδο της «οικολογικής ανάλυσης» που έχει εισάγει ο Gary King. Η ανάλυση με βάση τη μέθοδο αυτή για τις πρόσφατες εκλογές δίνει τα εξής αποτελέσματα:

Στον Πίνακα 1 δίνονται οι μετακινήσεις από Ν.Δ., ΠΑΣΟΚ και Άλλα των εκλογών του 2004 προς Ν.Δ., ΠΑΣΟΚ και Άλλα στις εκλογές του 2007. Τα στοιχεία του πίνακα σε κάθε κελί δίνουν τη μετακίνηση από γραμμή σε στήλη με το ποσοστό κάθε γραμμής να αθροίζει σε 100%. Ο πίνακας παρατίθεται για να τεκμηριωθεί ότι παρατηρούμε ένα σταθεροποιημένο κομματικό σύστημα, αφού τα στοιχεία στην κύρια διαγώνιο (κυρίως για τη Ν.Δ. και το ΠΑΣΟΚ) είναι κοντά στο 90%.⁴

2. Ήδη στις νομαρχιακές εκλογές του 2006 οι δυνάμεις που υποστηρίζονταν από τη Ν.Δ. συγκέντρωσαν ποσοστό ψήφων περίπου 42% και οι δυνάμεις που υποστηρίζονταν από το ΠΑΣΟΚ ποσοστό περίπου 38,5%. Αν και είναι επικίνδυνο να μεταφέρονται στις βουλευτικές εκλογές οι συσχετισμοί από άλλες αναμετρήσεις, αποτελούσαν ένδειξη για τη διαμόρφωση των τότε συσχετισμών σε επίπεδο κομμάτων.

3. Τα Νέα, 17/9/2007.

4. Για αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τη μέθοδο αυτή, βλ. G. King, *A Solution to the*

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μετακινήσεις 2004-2007: ανάλυση με βάση το μοντέλο του G. King

	Ν.Δ.	ΠΑΣΟΚ	Άλλο
Ν.Δ. (2004)	90,5	2,0	7,5
ΠΑΣΟΚ (2004)	0,7	90,4	8,9
Άλλο (2004)	2,9	8,0	89,1

Με τη χρήση μιας αναλυτικής μεθόδου εκτίμησης του πίνακα μετακινήσεων⁵ προκύπτουν τα ακόλουθα αποτελέσματα (Πίνακας 2) για τις εκλογές του 2004 και του 2007. Επισημαίνεται ότι πρόκειται για εκτιμήσεις, δηλαδή τιμές που κυμαίνονται ανάμεσα σε όρια και όχι για ακριβείς τιμές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Αναλυτικός πίνακας μετακινήσεων
(γραμμές 2004, στήλες 2007)

	Ν.Δ.	ΠΑΣΟΚ	ΚΚΕ	ΣΥΡΙΖΑ	ΛΑΟΣ	ΑΛΛΟ	ΑΚ-ΛΕ	Άθροισμα γραμμής
Ν.Δ.	90,1%	0,8%	1,5%	1,0%	1,4%	1,1%	3,7%	99,5%
ΠΑΣΟΚ	0,5%	92,0%	2,2%	2,9%	0,4%	0,7%	1,1%	99,7%
ΚΚΕ	0,2%	0,2%	97,7%	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%	98,6%
ΣΥΡΙΖΑ	1,8%	0,4%	5,9%	82,8%	0,3%	3,5%	0,9%	95,5%
ΛΑΟΣ	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	99,5%	0,0%	0,0%	99,5%
ΔΗΚΚΙ	0,9%	0,9%	3,7%	6,2%	1,2%	80,2%	0,1%	93,1%
Άλλο	0,0%	0,9%	12,3%	3,5%	40,6%	24,0%	0,0%	81,3%
ΑΚ-ΛΕ	11,8%	6,0%	15,6%	13,7%	10,2%	14,2%	21,5%	93,0%

Ecological Inference Problem: Reconstructing Individual Behavior from Aggregate Data, Princeton University Press, 1997' για εφαρμογές της μεθόδου, βλ. Θ. Χατζηπαντελής - Ε. Τοακρίδου, «Η γεωγραφία των εκλογικών μετακινήσεων: 1996-2000», *Τετράδια Ανάλυσης Δεδομένων* 2, 2002, σ. 15-29, και Θ. Χατζηπαντελής - Ι. Ανδρεάδης, «Οι μετακινήσεις των ψηφοφόρων προς την Ένωση Κέντρου στις βουλευτικές εκλογές του 1963 και του 1964», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 29, 2007, σ. 90-111.

5. Η μέθοδος περιγράφεται στο I. Andreadis - Th. Chadjiapadelis, «Voter transition estimation in multiparty systems», 25th Annual Summer Conference of the Society for Political Methodology, Ann Arbor, Michigan, 2008.

Ανάλυση αντιστοιχιών⁶

Για την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων χρησιμοποιείται στη συνέχεια η μέθοδος της ανάλυσης αντιστοιχιών, η οποία ανήκει στην ευρύτερη οικογένεια των μεθόδων παραγοντικής ανάλυσης. Κατά αυτήν, ο πίνακας δεδομένων που έχει ως γραμμές τις εκλογικές περιφέρειες, ως στήλες τις στάσεις στις εκλογές και στοιχεία τις ψήφους που πήρε στην i περιφέρεια το j κόμμα, αναλύεται ώστε να προκύψουν ομάδες γραμμών (δηλαδή, εκλογικών περιφερειών) και ομάδες στηλών (δηλαδή, κομμάτων) οι οποίες ορίζουν άξονες ανάλυσης, δηλαδή καινούριες μεταβλητές, γραμμικούς συνδυασμούς των αρχικών μεταβλητών. Η συμμετοχή κάθε μεταβλητής σε κάθε άξονα δίνει τη βαρύτητα στον σχηματισμό της ενώ η θέση της, η συντεταγμένη της στον άξονα, την τοποθετεί σε σχετική αντιπαράθεση με τις άλλες που μετέχουν στον σχηματισμό του. Για κάθε άξονα οι ομάδες μεταβλητών που βρίσκονται σε αντίθετη θέση (συμβατικά στις αρνητικές και στις θετικές συντεταγμένες) ορίζουν την αντιπαράθεση, ενώ αυτές που ανήκουν στην ίδια ομάδα ορίζουν τη δομή αυτής της ομάδας. Τα αντίστοιχα ισχύουν για τις γραμμές (περιπτώσεις).⁷

Στη συνέχεια δίνονται τα αποτελέσματα για κάθε μία από τις εκλογικές αναμετρήσεις σε αντίστροφη χρονολογική σειρά.

6. Η μέθοδος έχει εισαχθεί από τον γάλλο μαθηματικό Benzecri. Βλ. σχετικά J.-P. Benzecri *Correspondence Analysis Handbook*, M. Dekker, Νέα Υόρκη 1992.

7. Για να γίνει αντιληπτή η ερμηνευτική αξία των σχηματιζόμενων αξόνων, ας φανταστούμε δύο καταστάσεις. Κάθε κόμμα έχει πάρει το ίδιο ακριβώς ποσοστό σε κάθε εκλογική περιφέρεια. Αν στις εκλογές μετείχαν πέντε κόμματα, καθένα έχει πάρει 20% σε κάθε εκλογική περιφέρεια. Τότε δεν υπάρχει καμία διαφοροποίηση (αντιπαράθεση των κομμάτων) είτε σε επίπεδο περιφερειών (γεωγραφικά) είτε σε επίπεδο εκλογικής δύναμης. Αν το ποσοστό κάθε κόμματος είναι ίδιο σε κάθε εκλογική περιφέρεια, αλλά διαφορετικά μεταξύ τους, δεν υπάρχει γεωγραφική αντιπαράθεση. Ο συνδυασμός διαφορετικών ποσοστών για τα κόμματα σε κάθε εκλογική περιφέρεια οδηγεί στην εξαγωγή αξόνων που ερμηνεύουν γεωγραφικές (δηλαδή στο επίπεδο των εκλογικών περιφερειών) αντιπαράθεσεις. Η ομαδοποίηση των εκλογικών περιφερειών οδηγεί στην αποκάλυψη αντιθέσεων (π.χ., μεταξύ αστικών-ημιστικών περιοχών, μεταξύ κέντρου-περιφέρειας). Η ομαδοποίηση των κομμάτων οδηγεί στην εξαγωγή αξόνων που ερμηνεύουν πολιτικές αντιπαράθεσεις μεταξύ τους. Κεντρικά ερωτήματα είναι η αντιπαράθεση «Δεξιάς-Αριστεράς», η αντιπαράθεση «μικρών-μεγάλων» με την έννοια κομμάτων εξουσίας σε αντιπαράθεση με κόμματα που τοποθετούνται εκτός του ερωτήματος της διακυβέρνησης και η αντιπαράθεση σχετικά με τα οργανωτικά χαρακτηριστικά που εκφράζουν τη δυνατότητα λειτουργίας ενός κόμματος ως δικτύου παράλληλης πληροφόρησης.

2. ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2007

Οι άξονες του ανταγωνισμού

Η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων αναδεικνύει τρεις άξονες ανταγωνισμού. Ο πρώτος αναφέρεται στην αντίθεση μεγάλων-μικρών κομμάτων, ο δεύτερος στην τοποθέτηση των κομμάτων στον άξονα Δεξιά-Αριστερά και ο τρίτος στα οργανωτικά χαρακτηριστικά. Οι άξονες αυτοί ερμηνεύουν σχεδόν το 95% του ανταγωνισμού.

Ο πρώτος παρουσιάζεται ιδιαίτερα ενισχυμένος σε αυτές τις εκλογές (η συμμετοχή του είναι 67%) και εκφράζει κυρίως τη θέση των πολιτών στο ερώτημα της διακυβέρνησης. Στον σχηματισμό του μετέχουν η Ν.Δ., το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ, ο ΣΥΡΙΖΑ και ο ΛΑΟΣ. Η αντίθεση που ορίζει είναι μεταξύ Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ με ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ και ΛΑΟΣ. Κατά σειρά, η συμμετοχή των κομμάτων στον άξονα είναι 39% για το ΚΚΕ, 31% για τον ΣΥΡΙΖΑ, 12,6% για τον ΛΑΟΣ, 9,1% για τη Ν.Δ. και 8,2% για το ΠΑΣΟΚ. Σημαντικό είναι επίσης το μέγεθος που αναφέρεται στην ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα στην ερμηνεία κάθε μεταβλητής. Το ποσοστό αυτό εκφράζει το μέρος κάθε μεταβλητής που εξηγείται αν βασιστούμε μόνο σε αυτόν τον άξονα για την ανάλυσή μας. Τα ποσοστά αυτά είναι 86,8% για το ΚΚΕ, 83,8% για τον ΣΥΡΙΖΑ, 60,7% για τον ΛΑΟΣ, 40,6% για τη Ν.Δ. και 35,1% για το ΠΑΣΟΚ. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ και ΛΑΟΣ τοποθετούνται κυρίως σε αυτόν τον άξονα. Η αντίθεση αυτή εκφράζει τη θέση των μικρότερων κομμάτων τα οποία προσπαθούν να πείσουν το εκλογικό σώμα ότι τα δύο μεγαλύτερα κόμματα ταυτίζονται ως προς το θέμα της διακυβέρνησης. Σε σχέση με τις εκλογικές περιφέρειες, η αντίθεση αυτή εκφράστηκε εντονότερα στις δύο περιφέρειες της Αθήνας και στις δύο του Πειραιά.

Η αναλογία δυνάμεων μεταξύ Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ στο ζήτημα της διακυβέρνησης παρέμεινε ίδια με ταυτόχρονη αποδοκιμασία των δύο κομμάτων εξουσίας που επέφερε μείωση κατά 3,53% της Ν.Δ. και κατά 2,45% του ΠΑΣΟΚ. Αυτό οφείλεται κυρίως στην αίσθηση ότι τα δύο κόμματα καλύπτουν έναν κοινό χώρο στο ζήτημα της διακυβέρνησης πράγμα που τα οδηγεί και σε θέση ταύτισης στον άξονα Δεξιάς-Αριστεράς. Το άμεσο αποτέλεσμα είναι ότι το 6% του εκλογικού σώματος κινήθηκε στα άκρα της κλίμακας.

Η αντιπαράθεση κατά τον δεύτερο άξονα (Δεξιά-Αριστερά) ερμηνεύει σήμερα το 21%. Στον άξονα αυτό μετέχουν ΠΑΣΟΚ, Ν.Δ. και ΛΑΟΣ. Είναι εντυπωσιακό ότι δεν μετέχουν ο ΣΥΡΙΖΑ και το ΚΚΕ, που επέλεξαν να τοποθε-

τίσουν την κύρια αντιπαράθεσή τους στο θέμα της διακυβέρνησης.⁸ Η συμμετοχή των κομμάτων στον άξονα αυτόν είναι 48,9% για το ΠΑΣΟΚ, 42,5% για τη Ν.Δ., 7,1% για τον ΛΑΟΣ, 1,1% για τον ΣΥΡΙΖΑ και 0,4% για το ΚΚΕ. Η ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα σε κάθε κόμμα είναι 63,8% για το ΠΑΣΟΚ, 57,7% για τη Ν.Δ., 10,4% για τον ΛΑΟΣ, 0,9% για τον ΣΥΡΙΖΑ και 0,3% για το ΚΚΕ. Κατά αυτόν, το ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε αντίθεση με τη Ν.Δ. και τον ΛΑΟΣ.

Ο τρίτος άξονας, με βαρύτητα 8%, αναφέρεται κυρίως στις αντιθέσεις των μικρών κομμάτων (ΚΚΕ σε αντιπαράθεση με ΣΥΡΙΖΑ και ΛΑΟΣ) και δείχνει τον βαθμό κατά τον οποίο η καταγραφή των δυνάμεων τους εκφράζεται ομοιογενώς. Αναφέρεται κυρίως στη λειτουργία τους ως συγκροτημένα αυτόνομα δίκτυα πληροφόρησης.

Η τοποθέτηση των μεταβλητών (κομμάτων) στο παραγοντικό επίπεδο που σχηματίζεται από τον πρώτο και δεύτερο άξονα (Σχήμα 1) οδηγεί στον σχηματισμό τεσσάρων ομάδων στα τεταρτημόρια που ορίζονται. Η Ν.Δ. τοποθετείται στο άνω αριστερό τεταρτημόριο, το ΠΑΣΟΚ στο κάτω αριστερό, ο ΛΑΟΣ στο άνω δεξιό, και ΚΚΕ και ΣΥΡΙΖΑ στο κάτω δεξιό τεταρτημόριο. Έτσι ορίζονται τέσσερις διακριτές ομάδες.

Η εκλογική αντιπαράθεση

Αν θελήσουμε να περιγράψουμε με όρους πολιτικού ανταγωνισμού το παραπάνω αποτέλεσμα, διαπιστώνουμε ότι την εκλογική πολιτική των κομμάτων

8. Άλλωστε, στις προεκλογικές θέσεις του ΚΚΕ και του ΣΥΡΙΖΑ εκφράζεται με σαφήνεια η προσπάθειά τους να τοποθετηθούν αντιθετικά στο ΠΑΣΟΚ και τη Ν.Δ. καλώντας τον πολίτη να θεωρήσει ότι πρόκειται για ταυτόσημα κόμματα που ενδιαφέρονται απλά για την εναλλαγή στην εξουσία χωρίς να διαφέρουν στο επίπεδο άσκησης πολιτικής. Η γραμματέας του ΚΚΕ, Α. Παπαρήγα, αναφέρει στην τελική προεκλογική συγκέντρωση του κόμματός της στο Πεδίο του Άρεως (12/9/2007): «Στα είκοσι χρόνια άλλαξαν οι κυβερνήσεις, η καινούργια όχι μόνο δεν καταργούσε τους νόμους της προηγούμενης, αλλά πατούσε πάνω ο' αυτούς και τους έκανε χειρότερους. Ας μας πει η Ν.Δ. ποιον αντιλαϊκό νόμο του ΠΑΣΟΚ κατάργησε, ας μας πει το ΠΑΣΟΚ ποιον αντιλαϊκό νόμο της Ν.Δ. θα καταργήσει. Ας μας αναφέρουν ένα μέτρο που έπληξε το μεγάλο κεφάλαιο, τα μονοπωλιακά συγκροτήματα». Στη διακήρυξη του ΣΥΝ για τις εκλογές του 2007 αναφέρεται: «Σε αυτές τις εκλογές, το σύστημα εξουσίας των δύο μεγάλων κομμάτων πρέπει να αποδοκιμαστεί. Η Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ εναλλάσσονται στην κυβέρνηση χωρίς να αλλάζει τίποτα. Γνωρίζουμε πως δεν είναι ίδιοι, αλλά επίσης γνωρίζουμε πως και οι δύο ευθύνονται για το σημερινό αδιέξοδο. Οι κοινωνικές ανισότητες, η αδικία, η αρπαγή του δημόσιου πλούτου, η διαπλοκή με τους μεγαλοεργολάβους και τους μεγαλοεκδότες, η καταστροφή του περιβάλλοντος, η ανάπτυξη για τους λίγους, τα πελατειακά δίκτυα, εί-ναι ο κανόνας τα τελευταία είκοσι χρόνια».

καθορίζουν δύο κύριοι θεματικοί άξονες. Ο πρώτος αναφέρεται στη διατύπωση ιδεολογικών αρχών –κάθε κόμμα προσφέρει μια κεντρική πολιτική πρόταση για την προοπτική της κοινωνίας. Ο δεύτερος αφορά προτάσεις για τη διαχείριση και τη διεύθυνση του κράτους. Η διαχείριση είναι θέμα άσκησης πολιτικής μέσω συστήματος προτεραιοτήτων και του βάρους που δίνει ένα κόμμα στη λύση ερωτημάτων πόλωσης. Σημαντικά ερωτήματα πόλωσης είναι πώς θα παράγονται και θα διανέμονται τα κοινωνικά αγαθά, ποιο θα είναι το εύρος του ρυθμιστικού ρόλου του κράτους στον έλεγχο της οικονομίας, πώς θα δομηθεί και θα λειτουργεί το κράτος, ποιο θα είναι το βάρος και τα χαρακτηριστικά των θεσμών συμμετοχής του πολίτη. Και οι απαντήσεις που δίνουν τα κόμματα στα παραπάνω ερωτήματα θεωρούνται σημαντικές.⁹

Το ΠΑΣΟΚ στις εκλογές αυτές φαίνεται να απέτυχε να θέσει τους ιδεολογικούς όρους της κομματικής διαμάχης υπερεκτιμώντας τη σημασία διαχειριστικών αντιπαραθέσεων. Παρέμεινε σε τέτοιου τύπου διαμάχη με τη Ν.Δ. διεκδικώντας, μαζί με τη Νέα Δημοκρατία, έναν ενδιάμεσο χώρο (πολιτών) που δίνει ιδιαίτερη σημασία στην εφαρμοσμένη πολιτική. Η στροφή στην προσοχή άσκησης διαχειριστικών πολιτικών απέσυρε το ΠΑΣΟΚ από τον χώρο (πολιτών) που διεκδικείται στο επίπεδο του οράματος και της πρότασης για την κοινωνική οργάνωση από τον ΣΥΡΙΖΑ και από το ΚΚΕ.

Η Ν.Δ., από την πλευρά της, παρέμεινε σε μια διαχειριστικού τύπου διαμάχη με το ΠΑΣΟΚ στον ίδιο ενδιάμεσο χώρο διαχειριστικών πολιτικών αφήνοντας κενό τον χώρο διαμάχης στο επίπεδο του οράματος και της πρότασης για την κοινωνική οργάνωση που διεκδικείται από τον ΛΑΟΣ. Από την πλευρά της, κέρδισε στον χώρο της διαχείρισης και έχασε στον χώρο των ιδεών. Αυτό μπορεί να αποδειχθεί κρίσιμο για το μέλλον, ήταν όμως αρκετό προς το παρόν.

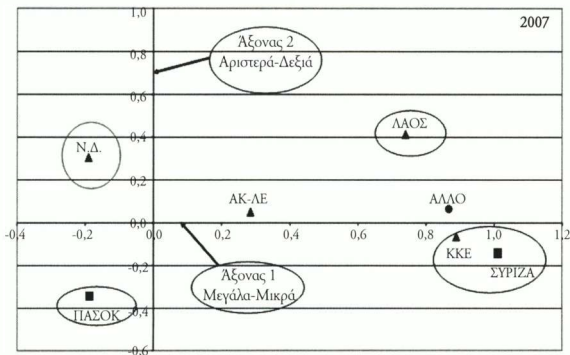
Οι εκλογικές περιφέρειες

Η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων βάσει της ψήφου κατά εκλογική περιφέρεια αποκαλύπτει ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά. Οι δύο εκλογικές

9. Σχετικό είναι το άρθρο του Stefano Bartolini, «Electoral and Party Competition: Analytical Dimensions and Empirical Problems», στο R. Gunther- J.R. Montero - J.J. Linz (επιμ.), *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2002, σ. 84-110. Ο Bartolini θέτει το ερώτημα της δομής του ανταγωνισμού μεταξύ των κομμάτων. Επίσης, στο T. Quinn, *Modernising the Labour Party*, Palgrave 2004, σ. 20-44, ο συγγραφέας αναφέρεται στα κίνητρα συμμετοχής σε ένα κόμμα και στα κίνητρα των κομμάτων για τη συμμετοχή τους στον ανταγωνισμό.

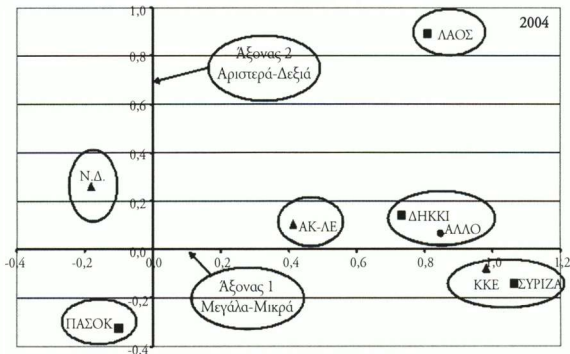
ΣΧΗΜΑ 1

Το παραγοντικό επίπεδο που ορίζεται από τους δύο κύριους άξονες
(εκλογές 2007)

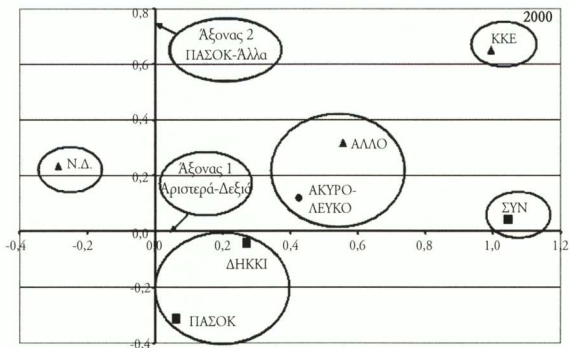
ΣΧΗΜΑ 2

Το παραγοντικό επίπεδο που ορίζεται από τους δύο κύριους άξονες
(εκλογές 2004)

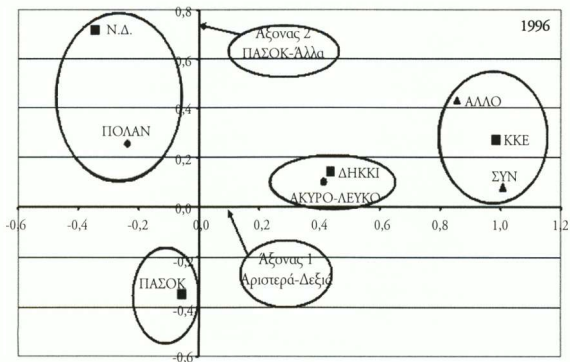
ΣΧΗΜΑ 3

Το παραγοντικό επίπεδο που ορίζεται από τους δύο κύριους άξονες
(εκλογές 2000)

ΣΧΗΜΑ 4

Το παραγοντικό επίπεδο που ορίζεται από τους δύο κύριους άξονες
(εκλογές 1996)

περιφέρειες της Αθήνας, οι δύο του Πειραιά, η Μεσσηνία, η Σάμος, η Κέρκυρα και η Χίος είναι εκείνες στις οποίες παρατηρείται η μεγαλύτερη σχετική μείωση ποσοστών του ΠΑΣΟΚ. Αντίστοιχα, η μεγαλύτερη μείωση ποσοστών της Ν.Δ. παρατηρείται στις δύο εκλογικές περιφέρειες της Αθήνας, στις δύο του Πειραιά, στην Ξάνθη, στη Ζάκυνθο, στην Ευρυτανία, στις δύο εκλογικές περιφέρειες της Θεσσαλονίκης και στη Χαλκιδική.

Για το ΠΑΣΟΚ, η μείωση στη Μεσσηνία, στη Σάμο, στην Κέρκυρα και στη Χίο οφείλονται κυρίως σε τοπικούς συγκυριακούς λόγους. Αντίστοιχα, για τη Ν.Δ., η μείωση στην Ξάνθη, στη Ζάκυνθο και στην Ευρυτανία οφείλονται σε τοπικούς λόγους ενώ η μείωση στη Θεσσαλονίκη και στη Χαλκιδική οφείλεται στην ισχυρή παρουσία της Δημοκρατικής Αναγέννησης. Οι τέσσερις περιφέρειες οι οποίες παρουσιάζουν ίδια χαρακτηριστικά και για το ΠΑΣΟΚ και για τη Ν.Δ. είναι οι περιφέρειες της Αθήνας και του Πειραιά. Εκεί ο ανταγωνισμός εξελίσσεται κυρίως στο επίπεδο της κεντρικής πολιτικής σκηνής, μέσω των γενικών δικτύων πληροφόρησης (κυρίως της τηλεόρασης) με μειωμένο τον ρόλο των προσώπων στον πολιτικό ανταγωνισμό.

3. ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2004

Οι άξονες του ανταγωνισμού

Όπως παραπάνω, και για τις εκλογές του 2004 η ανάλυση οδηγεί σε τρεις άξονες ανταγωνισμού. Ο πρώτος αναφέρεται στην αντίθεση μεγάλων-μικρών κομμάτων, ο δεύτερος στην τοποθέτηση των κομμάτων στον άξονα Δεξιά-Αριστερά και ο τρίτος στα οργανωτικά χαρακτηριστικά. Οι άξονες αυτοί ερμηνεύουν σχεδόν το 92,7% του ανταγωνισμού. Ο πρώτος παρουσιάζεται λιγότερο ενισχυμένος σε αυτές τις εκλογές σε σχέση με το 2007 (η συμμετοχή του είναι 57%) και εκφράζει κυρίως τη θέση των πολιτών στο ερώτημα της διακυβέρνησης. Στον σχηματισμό του μετέχουν η Ν.Δ., το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ, ο ΣΥΡΙΖΑ, ο ΛΑΟΣ και το ΔΗΚΚΙ. Η αντίθεση που ορίζει είναι κυρίως μεταξύ Ν.Δ. και δευτερευόντως του ΠΑΣΟΚ με ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ, ΛΑΟΣ και ΔΗΚΚΙ. Κατά σειρά, η συμμετοχή των κομμάτων στον άξονα είναι 41,6% για το ΚΚΕ, 26,9% για τον ΣΥΡΙΖΑ, 11% για τη Ν.Δ., 10,5% για τον ΛΑΟΣ και 3% για το ΠΑΣΟΚ. Σημαντικό είναι επίσης το μέγεθος που αναφέρεται στην ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα στην ερμηνεία κάθε μεταβλητής. Το ποσοστό αυτό εκφράζει το μέρος κάθε μεταβλητής που εξηγείται αν βαισιούμε για

την ανάλυση μόνο σε αυτόν τον άξονα. Τα ποσοστά αυτά είναι 82,8% για το ΚΚΕ, 76,8% για τον ΣΥΡΙΖΑ, 75,8% για το ΔΗΚΚΙ, 40% για τη Ν.Δ., 37,6% για τον ΛΑΟΣ και 11% για το ΠΑΣΟΚ. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ, ΛΑΟΣ και ΔΗΚΚΙ τοποθετούνται κυρίως σε αυτόν τον άξονα. Η αντίθεση αυτή εκφράζει τη θέση των μικρότερων κομμάτων τα οποία προσπαθούν να πείσουν το εκλογικό σώμα ότι τα δύο μεγαλύτερα κόμματα ταυτίζονται ως προς το θέμα της διακυβέρνησης. Η ποιοτική διαφορά από το 2007 είναι η μικρότερη συμμετοχή του ΠΑΣΟΚ στην αντίθεση «μεγάλων-μικρών» κομμάτων. Ουσιαστικά, το ΠΑΣΟΚ δεν συμμετείχε στον κύριο άξονα αντίθεσης των εκλογών του 2004.

Η αντιπαράθεση κατά τον δεύτερο άξονα (Δεξιά-Αριστερά) ερμηνεύει στις εκλογές του 2004 το 26%. Στον άξονα αυτόν συμμετέχουν ΠΑΣΟΚ, Ν.Δ. και ΛΑΟΣ. Είναι εντυπωσιακό ότι δεν μετέχουν ο ΣΥΡΙΖΑ, το ΚΚΕ και το ΔΗΚΚΙ που επέλεξαν να τοποθετήσουν την αντιπαράθεση στο θέμα της διακυβέρνησης.¹⁰ Η συμμετοχή στον συγκεκριμένο άξονα είναι 46,1% για το ΠΑΣΟΚ, 33,5% για τη Ν.Δ., 18,9% για τον ΛΑΟΣ, 0,7% για τον ΣΥΡΙΖΑ, 0,4% για το ΚΚΕ και 0,4% για το ΔΗΚΚΙ. Η ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα σε κάθε κόμμα είναι 82,7% για το ΠΑΣΟΚ, 55,1% για τη Ν.Δ., 30,9% για τον ΛΑΟΣ, 2% για το ΔΗΚΚΙ, 0,9% για τον ΣΥΡΙΖΑ και 0,4% για το ΚΚΕ. Κατά αυτόν, το ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε αντίθεση με τη Ν.Δ. και τον ΛΑΟΣ. Σημαντικό είναι ότι το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται κυρίως σε αυτή την αντιπαράθεση.

10. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από τη δήλωση της γραμματέως του ΚΚΕ στις 11/2/2004, πριν από τις εκλογές: «Απλώς το ΠΑΣΟΚ, που προ πολλού έχει μετατραπεί σε ένα δεξιό-αντιδραστικό-κοσμοπολιτικό κόμμα, απορρόφησε ανθρώπους που ήταν πάντα αντιδραστικοί και κοσμοπολίτες και άλλους που έγιναν στην πορεία. Αποδεικνύεται για άλλη μια φορά, ότι το ΠΑΣΟΚ είναι το κόμμα εκείνο που έχει μεγαλύτερη δυνατότητα απ' ό,τι η Ν.Δ., που έχει το ίδιο πρόγραμμα με το ΠΑΣΟΚ, να ξεγελά και να κοροϊδεύει το λαό. Γι' αυτό άλλωστε στηρίζεται σήμερα και από τον ξένο παράγοντα και από τον επιχειρηματικό κόσμο περισσότερο σε σύγκριση με τη Ν.Δ.». Το ΚΚΕ, στην απόφασή του μετά τις βουλευτικές εκλογές, στις 8/3/2004, εκτιμά ότι: «Το πέρασμα της διακυβέρνησης στη Ν.Δ. δεν συνιστά πολιτική αλλαγή, αλλά εναλλαγή στη διαχείριση της πολιτικής υπέρ της πλουτοκρατίας και των επιλογών των διεθνών ιμπεριαλιστικών κέντρων. Η αντιλαϊκή πολιτική θα συνεχιστεί αμείωτη, καθώς η Ν.Δ. διαθέτει σαφές κυβερνητικό πρόγραμμα για τη στήριξη του μεγάλου κεφαλαίου σε βάρος των δικαιωμάτων και αναγκών του λαού που έχουν αυξηθεί και οξυνθεί τα τελευταία χρόνια». Ο ΣΥΡΙΖΑ, στην εκλογική του διακήρυξη για τις εκλογές του 2004, αναφέρει: «Το δίλημμα που θέτουν στους ψηφοφόρους το ΠΑΣΟΚ και η Ν.Δ. είναι πλαστό, γιατί η πολιτική των δύο κομμάτων υπόσχεται τον μονόδρομο της νεοφιλελεύθερης προσαρμογής και μετάλλαξης [...] Το πραγματικό δίλημμα των εκλογών, η πραγματική πρόκληση για τους πολίτες είναι, αν θα αναδειχθεί ή όχι σε αυτές τις εκλογές μια ισχυρή δύναμη της Αριστεράς...».

Ο τρίτος άξονας με βαρύτητα 10% αναφέρεται κυρίως στις αντιθέσεις των μικρών κομμάτων (ΚΚΕ σε αντιπαράθεση με ΣΥΡΙΖΑ και ΛΑΟΣ) και παρουσιάζει τον βαθμό κατά τον οποίο η καταγραφή των δυνάμεων τους εκφράζεται ομοιογενώς. Αναφέρεται κυρίως στη λειτουργία τους ως συγκροτημένα αυτόνομα δίκτυα πληροφόρησης.

Η τοποθέτηση των μεταβλητών (κομμάτων) στο παραγοντικό επίπεδο που σχηματίζεται από τον πρώτο και δεύτερο άξονα (Σχήμα 2) οδηγεί στον σχηματισμό τεσσάρων ομάδων στα τεταρτημόρια που ορίζονται. Η Ν.Δ. τοποθετείται στο άνω αριστερό τεταρτημόριο, το ΠΑΣΟΚ στο κάτω αριστερό τεταρτημόριο, ο ΛΑΟΣ και το ΔΗΚΚΙ στο άνω δεξιό και ΚΚΕ και ΣΥΡΙΖΑ στο κάτω δεξιό. Έτσι ορίζονται και εδώ τέσσερις διακριτές ομάδες.

4. ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2000

Οι άξονες του ανταγωνισμού

Η Ν.Δ., κατά την προεκλογική περίοδο του 2000, προσπάθησε να ωθήσει τους πολίτες που επέλεγαν είτε ΠΑΣΟΚ είτε κάποιο από τα άλλα τρία κόμματα να στραφούν προς αυτό το άλλο ενισχύοντας τη θέση της «*απόλυτης άρνησης*». Η πολιτική του «*μεσαίου χώρου*» προέκυψε σε επίπεδο διακηρύξεων στην προσπάθεια έλξης της ομάδας των «*αδιευκρίνιστων ψήφων*».¹¹

11. Όλη την προηγούμενη περίοδο (μετά από τις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές του 1998) οι αναλύσεις προέβλεπαν την συρρίκνωση των δύο μεγάλων κομμάτων και την εμφάνιση άλλων πόλων στο πολιτικό σύστημα. Τα αποτελέσματα όμως των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών έδιναν πλήρη ισορροπία σε ψήφους μεταξύ ΠΑΣΟΚ και Ν.Δ. (περίπου 40% και 40%). Από τον Νοέμβριο του 1999 μέχρι τον Μάρτιο του 2000 στις έρευνες παρατηρήθηκε ουσιαστικά η ίδια κατάσταση ισορροπίας μεταξύ ΠΑΣΟΚ-Ν.Δ. με ελαφρά υπεροχή του ΠΑΣΟΚ. Ιδιαίτερα, μετά από την υποστήριξη της Ν.Δ. από την ΠΟΛΑΝ, η εικόνα αυτή έμοιαζε με τις νομαρχιακές εκλογές (κοινή αφετηρία στο 41%). Η ανάλυση όλων των ερευνών γνώμης αυτής της περιόδου αναδεικνύει δύο κύριους ιδιαίτερα ενδιαφέροντες άξονες πόλωσης στο εκλογικό σώμα. Ο πρώτος αναφέρεται στην κλίμακα Δεξιά-Αριστερά και περιγράφει σε όρους «*ιδεολογικής ταυτότητας*» την ταξινόμηση των ιδιαίτερων ομάδων. Είναι εντυπωσιακό ότι αποδίδει με ιδιαίτερη ευκρίνεια την πόλωση μεταξύ Ν.Δ.-ΠΑΣΟΚ. Η απόσταση από το 4 της κλίμακας που δεσμεύει όσους μετακινούνται από τη Ν.Δ. μέχρι το 5 που δεσμεύει την ομάδα των «*αδιευκρίνιστων ψήφων*» είναι μεγάλη. Η ομάδα αυτή είναι κοντά στον πόλο «*ΠΑΣΟΚ, Αριστερά*». Ο δεύτερος αναφέρεται στον δείκτη «*βαθμός ικανοποίησης*» που είναι από τους σημαντικότερους δείκτες πόλωσης του συστήματος. Από τα διαθέσιμα στοιχεία παρατηρούμε ότι όσοι μετακινούνται από το ΠΑΣΟΚ προς την Αριστερά τοποθετούνται πολύ κοντά στο «*καθόλου*», δηλαδή είναι γενικά «*απογοητευμένοι*» από την τρέχουσα κατάσταση (*αγαθά, υπηρ-*

Η ανάλυση οδηγεί σε τρεις άξονες οι οποίοι ερμηνεύουν σχεδόν το 95% του ανταγωνισμού. Ο πρώτος, με συμμετοχή 57,5%, κυρίως αναφέρεται στην αντίθεση Αριστεράς-Δεξιάς. Στον σχηματισμό του μετέχουν η Ν.Δ., το ΚΚΕ, ο ΣΥΝ και δευτερευόντως το ΠΑΣΟΚ και το ΔΗΚΚΙ. Η αντίθεση που ορίζει είναι κυρίως μεταξύ Ν.Δ. με ΣΥΝ, ΚΚΕ και δευτερευόντως με το ΠΑΣΟΚ και το ΔΗΚΚΙ. Σημειώνεται ότι πρόκειται για άξονα αντιπαράθεσης της Ν.Δ. με όλα τα υπόλοιπα κόμματα. Κατά σειρά η συμμετοχή των κομμάτων στον άξονα είναι 42,7% για το ΚΚΕ, 27,3% για τον ΣΥΝ, 27,2% για τη Ν.Δ., 1,2% για το ΠΑΣΟΚ και 1,2% για το ΔΗΚΚΙ. Σημαντικό είναι επίσης το μέγεθος που αναφέρεται στην ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα στην ερμηνεία κάθε μεταβλητής. Το ποσοστό αυτό εκφράζει το μέρος κάθε μεταβλητής που εξηγείται αν βασιστούμε μόνο σε αυτόν τον άξονα για την ανάλυση. Τα ποσοστά αυτά είναι 71,5% για το ΚΚΕ, 70,2% για τον ΣΥΝ, 67,2% για τη Ν.Δ., 16,5% για το ΔΗΚΚΙ και 4,9% για το ΠΑΣΟΚ. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ και Ν.Δ. τοποθετούνται κυρίως σε αυτόν τον άξονα. Η συγκεκριμένη αντίθεση εκφράζει μια διπολική αντίθεση της Ν.Δ. κυρίως με τα μικρότερα κόμματα. Το ΠΑΣΟΚ φαίνεται να τοποθετείται στο μέσο του άξονα, προς την πλευρά του πόλου της «Αριστεράς» με μικρή συμμετοχή.¹²

Ο δεύτερος άξονας αναφέρεται στην τοποθέτηση των κομμάτων στην αντίθεση κυβέρνησης (ΠΑΣΟΚ) με την αντιπολίτευση (Ν.Δ., ΚΚΕ). ΣΥΝ και ΔΗΚΚΙ τοποθετούνται εκτός αυτής της αντιπαράθεσης. Κατά τον δεύτερο άξονα, στις εκλογές του 2000 η αντιπαράθεση ερμηνεύει το 28%. Η συμμετοχή στον άξονα αυτόν είναι 47,5% για το ΠΑΣΟΚ, 26,3% για τη Ν.Δ., 26,1% για το ΚΚΕ, 0,1% για τον ΣΥΝ και 0,0% για το ΔΗΚΚΙ. Η ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα σε κάθε κόμμα είναι 91,2% για το ΠΑΣΟΚ, 31,7% για τη Ν.Δ., 21,3% για το ΚΚΕ, 0,3% για το ΔΗΚΚΙ και 0,1% για τον ΣΥΝ. Κατά

σίες, μόρφωση). Οι «αναποφάσιμοι» από ΠΑΣΟΚ ή Ν.Δ. τοποθετούνται στο «σχετικά». Η στάση αυτή, εκτός από την αναμφίβολη σχέση πολιτικής τοποθέτησης με τον βαθμό ευχαρίστησης, δίνει το πλαίσιο αναφοράς των συγκεκριμένων ομάδων. Ο δείκτης αυτός τοποθετεί τον διπολικό άξονα ΠΑΣΟΚ-Αριστεράς με ενδιάμεση τη Ν.Δ.

12. Ο ΣΥΝ στην εκλογική του διακήρυξη αναφέρει ότι «είναι αποφασισμένος να συγκροτήσει με το δικομματικό κατεστημένο, τις δυνάμεις και την προσπάθεια δικαιώνσής του», θέση που διακρίνεται από τη θέση ταύτισης Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ των επόμενων εκλογών. Το ΚΚΕ εκτιμά ότι «Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ είναι κόμματα της αστικής τάξης» και διακηρύττει ότι στόχος είναι η μείωση των δυνάμεών τους. Χαρακτηριστικά η Α. Παπαρήγα δηλώνει (25/2/2000): «Εμείς λέμε πως στις εκλογές το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ και της Ν.Δ. πρέπει να είναι όσο το δυνατόν χαμηλότερο».

αυτόν, το ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε αντίθεση με τη Ν.Δ. και το ΚΚΕ. Σημαντικό είναι ότι το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται κυρίως σε αυτή την αντιπαράθεση.

Ο τρίτος άξονας, με βαρύτητα 10%, αναφέρεται κυρίως στις αντιθέσεις των μικρών κομμάτων (ΚΚΕ σε αντιπαράθεση με ΣΥΝ και ΔΗΚΚΙ) και εκφράζει τον βαθμό κατά τον οποίο η καταγραφή των δυνάμεων τους εκφράζεται ομοιογενώς. Αναφέρεται κυρίως στη λειτουργία τους ως συγκροτημένα αυτόνομα δίκτυα πληροφόρησης.

Η τοποθέτηση των μεταβλητών (κομμάτων) στο παραγοντικό επίπεδο που σχηματίζεται από τον πρώτο και τον δεύτερο άξονα (Σχήμα 3) οδηγεί στον σχηματισμό τριών ομάδων στα τεταρτημόρια που ορίζονται. Η Ν.Δ. τοποθετείται στο άνω αριστερό τεταρτημόριο, το ΠΑΣΟΚ και το ΔΗΚΚΙ στο κάτω δεξιό τεταρτημόριο, ΚΚΕ και ΣΥΝ στο άνω δεξιό. Έτσι ορίζονται τρεις διακριτές ομάδες.

5. ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1996

Οι άξονες του ανταγωνισμού

Η ανάλυση οδηγεί σε τέσσερις άξονες οι οποίοι ερμηνεύουν σχεδόν το 95% του ανταγωνισμού. Ο πρώτος, με συμμετοχή 49,7%, αναφέρεται κυρίως στην αντίθεση Αριστεράς-Δεξιάς. Στον σχηματισμό του μετέχουν η Ν.Δ., το ΚΚΕ, ο ΣΥΝ και δευτερευόντως η ΠΟΛΑΝ και το ΔΗΚΚΙ. Η αντίθεση την οποία ορίζει είναι κυρίως μεταξύ Ν.Δ. (και δευτερευόντως της ΠΟΛΑΝ) με ΣΥΝ, ΚΚΕ και δευτερευόντως με το ΠΑΣΟΚ και το ΔΗΚΚΙ.¹³ Κατά σειρά, η

13. Χαρακτηριστικές είναι οι ακόλουθες αποστροφές από συνέντευξη της Α. Παπαρήγα (4/9/1996): «Όσοι συμφωνούν με την αντίσταση, με τη στοιχειώδη αντίσταση, πρέπει να ρίξουν ψήφο στο ΚΚΕ. Κριτήριο για την ψήφιση ή όχι ενός κόμματος πρέπει να είναι η πολιτική του. [...] Ας τα βρουν τα άλλα κόμματα, που δεν έχουν κατά τη γνώμη μου διαφορές πάνω στη γραμμή πλεύσης. Εμείς έχουμε διαφορές και στα επιμέρους, αλλά και στη γραμμή πλεύσης.[...] Το ΚΚΕ τονίζει ότι χρειάζεται συνολική ρήξη για να υπάρχουν ουσιαστικές λύσεις. Συμφωνίες με άλλα κόμματα μπορούν να γίνουν υπό τον όρο ότι δε θα πηλγούν τα λαϊκά συμφέροντα». Ο δε ΣΥΝ, στην εκτίμηση των εκλογών του 1996 στην οποία προέβη η Κεντρική Πολιτική του Επιτροπή (5-6/10/1996), αναφέρει: «Το εκλογικό αποτέλεσμα του ΣΥΝ αποτελεί επίσης μια ισχυρή διάφευση για την ηγεσία του ΚΚΕ και μπορεί να αποτελέσει αιτία για σοβαρές αναζητήσεις και προβληματισμούς στα πλαίσια αυτού του κόμματος. Οι αριστεροί πολίτες δεν πείστηκαν ότι ο ΣΥΝ είναι μέρος του –έτσι κι αλλιώς άστοχου– ιδεολογήματος “πέντε κόμματα - δύο πολιτικές”. [...]

Η προσπάθεια αναστήλωσης του δικομματισμού πέραν των διεργασιών στο εσωτερικό

συμμετοχή των κομμάτων στον άξονα είναι 38,3% για το ΚΚΕ, 36,8% τον ΣΥΝ, 15,3% για τη Ν.Δ., 6% για το ΔΗΚΚΙ, 2,5% για την ΠΟΛΑΝ και 1,1% για το ΠΑΣΟΚ. Σημαντικό είναι επίσης το μέγεθος που αναφέρεται στην ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα στην ερμηνεία κάθε μεταβλητής. Το ποσοστό αυτό εκφράζει το μέρος κάθε μεταβλητής που εξηγείται αν βασιστούμε για την ανάλυση μόνο σε αυτόν τον άξονα. Τα ποσοστά αυτά είναι: 73% για το ΚΚΕ, 72,8% για τον ΣΥΝ, 50,3% για τη Ν.Δ., 35,8% για το ΔΗΚΚΙ, 10% για την ΠΟΛΑΝ και 4,1% για το ΠΑΣΟΚ. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ, ΔΗΚΚΙ και Ν.Δ. τοποθετούνται κυρίως σε αυτόν τον άξονα. Η αντίθεση αυτή εκφράζει μια διπολική αντίθεση της Ν.Δ. (και δευτερευόντως της ΠΟΛΑΝ) κυρίως με τα μικρότερα κόμματα. Το ΠΑΣΟΚ φαίνεται να τοποθετείται στο μέσο του άξονα με μικρή συμμετοχή.

Ο δεύτερος άξονας αναφέρεται στην τοποθέτηση των κομμάτων στην αντίθεση κυβέρνησης (ΠΑΣΟΚ) με Ν.Δ. και ΠΟΛΑΝ. Το ΚΚΕ, ο ΣΥΝ και το ΔΗΚΚΙ τοποθετούνται εκτός αυτής της αντιπαράθεσης. Η αντιπαράθεση κατά τον δεύτερο άξονα ερμηνεύει στις εκλογές του 1996 το 22,7%. Η συμμετοχή στον άξονα αυτό είναι 52,4% για το ΠΑΣΟΚ, 25,9% για τη Ν.Δ., 16,1% για την ΠΟΛΑΝ, 4,3% για το ΚΚΕ, 1,0% για το ΔΗΚΚΙ και 0,4% για τον ΣΥΝ. Η ποσοστιαία συμμετοχή του άξονα σε κάθε κόμμα είναι 92,5% για το ΠΑΣΟΚ, 38,8% για τη Ν.Δ., 29,5% για την ΠΟΛΑΝ, 3,7% για το ΚΚΕ, 2,6% για το ΔΗΚΚΙ και 0,3% για τον ΣΥΝ. Κατ' αυτόν τον άξονα, το ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε αντίθεση με τη Ν.Δ. και την ΠΟΛΑΝ. Η αντίθεση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί ως μια δευτερεύουσα αντίθεση «Αριστεράς-Δεξιάς». Σημαντικό είναι ότι το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται κυρίως σε αυτή την αντιπαράθεση.

Οι δύο κύριοι άξονες εκφράζουν δύο ξεχωριστές διαστάσεις της αντιπαράθεσης στον άξονα «Αριστερά-Δεξιά». Ο πρώτος αναφέρεται κυρίως στην αντίθεση των κομμάτων του δεξιού πόλου (Ν.Δ. και ΠΟΛΑΝ) με τα μικρότερα κόμματα του αριστερού πόλου (ΚΚΕ, ΣΥΝ και ΔΗΚΚΙ). Ο δεύτερος εκφράζει την αντίθεση των κομμάτων του δεξιού πόλου με το ΠΑΣΟΚ. Η τοποθέτηση των μεταβλητών (κομμάτων) στο παραγοντικό επίπεδο που σχηματίζεται από τον πρώτο και δεύτερο άξονα (Σχήμα 4) οδηγεί στον σχηματισμό τριών ομάδων στα τεταρτημόρια. Η Ν.Δ. και η ΠΟΛΑΝ τοποθετούνται στο άνω αριστερό τεταρτημόριο, το ΠΑΣΟΚ στο κάτω αριστερό τεταρτημό-

---

των δύο μεγάλων πολιτικών κομμάτων που ενισχύθηκε ποικιλότροπα από εξωπολιτικά κέντρα, εκδοτικά και οικονομικά συμφέροντα επί διετία, δεν βρήκε την αναμενόμενη από τους εμπνευστές της σύτηξη στο εκλογικό σώμα».

ριο, ΚΚΕ και ΣΥΝ και το ΔΗΚΚΙ στο άνω δεξιά. Έτσι ορίζονται τρεις διακριτές ομάδες.

Ο τρίτος και ο τέταρτος άξονας, με βαρύτητα 12,5% και 10% αντίστοιχα, αναφέρονται κυρίως στις αντιθέσεις των μικρών κομμάτων (ΚΚΕ σε αντιπαράθεση με ΣΥΝ στον τρίτο και ΠΟΛΑΝ σε αντιπαράθεση με το ΔΗΚΚΙ στον τέταρτο) και εκφράζει τον βαθμό κατά τον οποίο η καταγραφή των δυναμειών τους εκφράζεται ομοιογενώς. Αναφέρεται κυρίως στη λειτουργία τους ως συγκροτημένα αυτόνομα δίκτυα πληροφόρησης.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την παραπάνω αναλυτική παρουσίαση προκύπτει ότι η αντιπαράθεση «Αριστερά-Δεξιά» στις εκλογές του 1996 εκφραζόταν σε ένα διπλό σύστημα αξόνων και κυριαρχούσε στον εκλογικό ανταγωνισμό. Συνολικά, το 72,4% του ανταγωνισμού ερμηνεύεται με τη χρήση των δύο αυτών αξόνων. Ιδιαίτερα ο κύριος άξονας αναφέρεται στην αντίθεση Ν.Δ.-ΠΟΛΑΝ προς ΔΗΚΚΙ, ΚΚΕ και ΣΥΝ με το ΠΑΣΟΚ να τοποθετείται εκτός αυτής της αντίθεσης. Ο δεύτερος άξονας αναφέρεται στην αντίθεση Ν.Δ.-ΠΟΛΑΝ με το ΠΑΣΟΚ χωρίς σε αυτή να μετέχουν ΣΥΝ και ΚΚΕ. Στις εκλογές του 2000 ο κύριος άξονας ανταγωνισμού εκφράζει πάλι την αντιπαράθεση «Αριστεράς-Δεξιάς» με το ΠΑΣΟΚ να τοποθετείται εκτός της αντίθεσης αυτής. Η ερμηνευτική ικανότητα αυτού του άξονα είναι 58%.

Η ερμηνευτική ικανότητα της συγκεκριμένης αντιπαράθεσης μειώνεται στο 26% στις εκλογές του 2004 και ελαττώνεται ακόμη περισσότερο στις εκλογές του 2007 σε 21% –στις δύο αυτές εκλογικές αναμετρήσεις το ΚΚΕ και ο ΣΥΡΙΖΑ δεν μετέχουν σε αυτήν την αντιπαράθεση. Ο ΛΑΟΣ τοποθετείται στις εκλογές του 2004 στο άνω άκρο του άξονα, μακριά από τη Ν.Δ., ενώ στις εκλογές του 2007 τοποθετείται κοντύτερα στη Ν.Δ. Παρόλο που το ΠΑΣΟΚ συμμετέχει στην αντιπαράθεση αυτή στις εκλογές του 2004 και του 2007, η απόουρηση του ΚΚΕ και του ΣΥΡΙΖΑ φαίνεται να ευθύνεται για την μείωση της ερμηνευτικής σημασίας του συγκεκριμένου άξονα.

Στις εκλογές του 2000, σαν δεύτερος κύριος άξονας προκύπτει από την ανάλυση ο άξονας αντιπαράθεσης «κυβέρνησης-αντιπολίτευσης» κυρίως μεταξύ Ν.Δ.-ΚΚΕ με ΠΑΣΟΚ. Σε αυτόν δεν μετέχουν ο ΣΥΝ και το ΔΗΚΚΙ. Η αντιπαράθεση «μικρών-μεγάλων» εμφανίζεται σημαντική για πρώτη φορά στις εκλογές του 2004. Η βαρύτητά της, που γίνεται κύρια, είναι περίπου

57%. Ποιοτικά, παρόλο που η ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας περνά από το ΠΑΣΟΚ στη Ν.Δ., η αντιπαράθεση εξακολουθεί να είναι κύρια στις εκλογές του 2007 και διευρύνει τη σημασία της σε 67%. Μπορεί κανείς να διατυπώσει τα παραπάνω με τον ισχυρισμό ότι παρουσιάζουν χαρακτηριστικά διπλών (αν και χρονικά απομακρυσμένων) εκλογών. Για τη Ν.Δ. έχει χαρακτηριστικά μιας «κερδοσιμής περιόδου» και για το ΠΑΣΟΚ μιας «χαμένης περιόδου» όσον αφορά το ερώτημα της ευθύνης της διακυβέρνησης. Η αντιπαράθεση σε αυτόν τον άξονα οδηγεί στην ενίσχυση του ΛΑΟΣ, του ΣΥΡΙΖΑ και του ΚΚΕ με πιο έντονη την παρουσία του ΣΥΡΙΖΑ, λιγότερο έντονη εκείνη του ΚΚΕ και ακόμη λιγότερο έντονη την παρουσία του ΛΑΟΣ.

Και στις τρεις εκλογές αναμετρήσεις (2000, 2004, 2007) ο άξονας που αναφέρεται κυρίως στη λειτουργία των κομμάτων ως συγκροτημένα αυτόνομα δίκτυα πληροφόρησης αναδεικνύει την αντίθεση του ΚΚΕ με τα υπόλοιπα μικρά κόμματα. Η Ν.Δ. και το ΠΑΣΟΚ που μεταφέρουν τις θέσεις τους μέσω των δημοσίων δικτύων πληροφόρησης τοποθετούνται στο μέσο του άξονα χωρίς να μετέχουν στον σχηματισμό του. Ο ΣΥΡΙΖΑ, το ΔΗΚΚΙ και ο ΛΑΟΣ τοποθετούνται από την άλλη πλευρά της αντιπαράθεσης, με τον ΣΥΡΙΖΑ να ενισχύει τη θέση μετακινούμενος από την αρνητική άκρη προς το μέσο του άξονα (εμφανίζεται ως ΣΥΝ το 2000) και τον ΛΑΟΣ να ενισχύει τη θέση του το 2007 σε σχέση με το 2004.

Η αλλαγή της κύριας αντιπαράθεσης από «Αριστερά-Δεξιά» σε αντιπαράθεση «μικρών-μεγάλων» χαρακτηρίζει τη διαφορά των δύο περιόδων 1996-2000 και 2004-2007. Το συμπέρασμα αυτό είναι σημαντικό για την αποτύπωση και ερμηνεία του εκλογικού (και σε επέκταση του πολιτικού) ανταγωνισμού την εξεταζόμενη περίοδο.